

SI MUND TË MËSOJMË NGA PRAKTIKAT EVROPIANE PËR TË ZHBLLOKUAR PROCESIN E IDENTIFIKIMIT TË INFRASTRUKTURËS KRITIKE NË KOSOVË?

Autor: Jon Limaj

Redaktim i brendshëm: Mentor Vrajolli

Ramadan Ilazi

Donika Elshani

Rreth Programit Kërcënimet e Reja

Programi Kërcënimet e Reja (The Emerging Threats Programme) është projektuar si një përgjigje ndaj kërcënimeve në rritje të sigurisë vendore, rajonale dhe ndërkombëtare. Qëllimi i tij kryesor është të konsolidojë dhe të ofrojë një kuptim më të mirë të kërcënimeve në zhvillim që vazhdimisht largohen nga konceptualizimi tradicional i sfidave të sigurisë. Duke pasur parasysh shtrirjen e kërcënimeve në zhvillim që lidhen me sigurinë kibernetike dhe dezinformimin, ky program synon të ndërtojë kapacitetet e brendshme organizative për të ofruar ekspertizë të bazuar në dëshmi për të funksionalizuar përgjigjet institucionale ndaj këtyre sfidave. Hulumtimi i bazuar në dëshmi në lidhje me Programin e Kërcënimeve e Reja (The Emerging Threats Programme) fokusohet në: infrastrukturën kritike, sigurinë kibernetike, dezinformimin dhe sfidat hibride të sigurisë. Përderisa vlerësimi(et) e nevojave, monitorimi dhe hulumtimi mbeten veprime themelore për t'u zhvilluar në program, QKSS synon të shfrytëzojë ekspertizën e krijuar për të rritur drejtpërdrejt kapacitetet e institucioneve dhe agjencive ekzekutive për t'iu përgjigjur në mënyrë efektive sfidave të sigurisë kibernetike dhe dezinformimit. Programi do të zhvillohet përmes:

- Hulumtimeve më të reja të bazuara në dëshmi në lidhje me kërcënimet në zhvillim si: siguria kibernetike dhe dezinformimi;
- Fushatat për ngritjen e vetëdijes dhe avokim të synuar për të përmirësuar nivelin e të kuptuarit të sfidave që lidhen me sigurinë kibernetike dhe dezinformimin në Kosovë;
- Mbështetje për ngritjen e kapaciteteve për institucionet dhe agjencitë ekzekutive për të zhvilluar mjete dhe strategji për të hartuar përgjigje ndaj kërcënimeve në zhvillim.

EmergingThreats@qkss.org

Ky Dokument i shkurtër i politikave është publikuar në kuadër të projektit SMART Balkans, i zbatuar së bashku nga Qendra për Promovimin e Shoqërisë Civile, Instituti për Demokraci dhe Ndërmjetësim (IDM) dhe Qendra për Kërkim dhe Politikëbërje (CRPM), me mbështetjen e Ministrisë së Punëve të Jashtme të Norvegjisë

Ky raport në formën e tij origjinale është shkruar në gjuhën Angleze.

Si mund të mësojmë nga praktikat evropiane për të zhbllokuar procesin e identifikimit të infrastrukturës kritike në Kosovë?

Përmbajtja

Përmbledhje Ekzekutive	1
Analiza e kontekstit	2
Njohja e shkallës së rreziqeve dhe rëndësia e përmirësimit të Mbrojtjes së Infrastrukturës Kritike në Kosovë	4
Pse BE-ja i jep prioritet Mbrojtjes së Infrastrukturës Kritike dhe si e identifikon Infrastrukturën Kritike?	8
Rekomandimet për Rritjen e Rezistencës së Infrastrukturës Kritike në Kosovë dhe në Ballkanin Perëndimor	12
Referencat	14

Përmbledhje Ekzekutive

Në një epokë të avancimit të shpejtë teknologjik, mbrojtja e infrastrukturës kritike është bërë një çështje shqetësuese për kombet në mbarë globin. Bashkimi Evropian e përkufizon infrastrukturën kritike si kërcënim për sigurinë dhe mirëqenien e qytetarëve. E vendosur strategjikisht në rajonin e Ballkanit Perëndimor, Kosova përballlet me një detyrë shumë të rëndësishme për të identifikuar dhe siguruar asetet e saj të infrastrukturës kritike. Duke nxjerrë njohuri nga metodologjitë e ndryshme, kornizat legislative dhe strategjitë e bashkëpunimit të miratuara nëpër Evropë, Kosova synon të sigurojë mbrojtjen e infrastrukturës së saj kritike.

Përderisa Kosova ka rregulluar disa aspekte të infrastrukturës kritike të saj përmes ligjeve specifike sektoriale, Ligji i dedikuar për Infrastrukturën Kritike u miratua në muajin mars 2018. Ky ligj përcakton infrastrukturën kritike nacionale, përcakton kriteret për identifikimin e Infrastrukturës kritike Evropiane, përshkruan vlerësimin e rrezikut dhe procedurat e menaxhimit e po ashtu i cakton rolet dhe përgjegjësitë për koordinimin e sigurisë në këtë sektor. Pavarësisht synimit të tij premtues, Ligji për Infrastrukturën Kritike është përballur me sfida në procesin e zbatimit për shkak të krizave politike, pandemisë dhe neglizhencës së qeverisë.

Përprojekjet për zbatimin e Ligjit për Infrastrukturën Kritike janë bërë më të forta vitet e fundit, me hapat e ndërmarrë për krijimin e një Divizioni të dedikuar të Infrastrukturës Kritike në kuadër të Ministrisë së Brendshme. Harmonizimi me legjislacionin evropian në evoluim, veçanërisht me Direktivën EU-NIS 2, përbën një sfidë shtesë. Ajo avokon për përshpejtimin e zbatimit të Ligjit për Infrastrukturën Kritike dhe mbështetet nga praktikatat më të mira evropiane për të udhëhequr identifikimin dhe mbrojtjen e infrastrukturës kritike në Kosovë. Duke pasur parasysh ndjeshmërinë e Kosovës ndaj rreziqeve natyrore dhe atyre të shkaktuara nga njeriu, përfshirë përmytjet, tërmetet dhe rreziqet e sigurisë, forcimi i qëndrueshmërisë së infrastrukturës kritike është jetik.

Dispozitat kryesore të Ligjit për Infrastrukturën Kritike mandatojnë zhvillimin e planeve të sigurisë së operatorëve dhe emërimin e koordinatorëve të sigurisë. Burimet e kufizuara të Divizionit të Infrastrukturës Kritike të sapo-formuar ngrenë shqetësime për kapacitetin e saj operacional. Ndihma financiare ndërkombëtare, veçanërisht nga BE-ja, është thelbësore për të siguruar masa efektive mbrojtëse. Theksi i BE-së në mbrojtjen e infrastrukturës kritike përputhet me qëllimin e Kosovës dhe mbështetja në zbatimin e Ligjit për Infrastrukturën Kritike mund të nxisë bashkëpunimin rajonal dhe Evropian të sigurisë.

Në krahasim me modelet ndërkombëtare, sektori i infrastrukturës kritike në Kosovë ende qëndron në fazën fillestare. Identifikimi i sektorëve kyç, përafrimi me direktivat evropiane dhe nevoja për mbrojtje ndërkufitare pasqyrojnë sfidat e përbashkëta. Kornizat e suksesshme nga vendet si Britania e Madhe, Suedia dhe shtetet anëtare të BE-së mund të informojnë strategjinë e Kosovës për të përmirësuar mbrojtjen e infrastrukturës kritike. Forcimi i mbrojtjes së infrastrukturës kritike në Kosovë kërkon një zbatim proaktiv të Ligjit për Infrastrukturën Kritike, siç udhëzohet nga praktikatat më të mira ndërkombëtare. Kjo përpjekje përputhet me angazhimin e BE-së për të siguruar qëndrueshmërinë e infrastrukturës kritike dhe për të kontribuar në sigurinë rajonale. Duke i dhënë prioritet mbrojtjes së infrastrukturës kritike, Kosova mund të forcojë sigurinë e saj nacionale, sigurinë publike dhe mirëqenien e përgjithshme shoqërore.

Analiza e kontekstit

Infrastruktura kritike është një "aset ose sistem i cili është thelbësor për ruajtjen e funksioneve jetësore të shoqërisë, dëmtimi, shkatërrimi ose çrregullimet e së cilave mund të kenë një ndikim të konsiderueshëm negativ në sigurinë e BE-së dhe mirëqenien e qytetarëve të saj".¹

Siguria e infrastrukturës kritike është bërë një shqetësim urgjent për gjitha vendet në mbarë botën. Kosova gjendet në një udhëkryq dhe po kërkon strategji efektive për të identifikuar dhe mbrojtur asetet e saj vitale të infrastrukturës kritike. Përmes eksplorimit të metodologjive të ndryshme, kornizave ligjore dhe qasjeve bashkëpunuese të zbatuara në mbarë Evropën, Kosova mund të përfitojë duke e fuqizuar procedurën e identifikimit dhe menaxhimit të infrastrukturës kritike të saj.

Mbrojtja e asetëve të infrastrukturës kritike në Kosovë nuk është një koncept i ri. Përgjatë viteve, ka pasur ligje të ndryshme sektoriale që rregullojnë aspekte të rëndësishme të infrastrukturës kritike pa iu referuar domosdoshmërisht asaj si të tillë. Këto përfshijnë, për shembull, Ligjin për Përgjimin e Komunikimeve Elektronike, Ligjin për Energjinë Elektrike, Ligjin për Minierat dhe Minerale, Ligjin për Ujërat e Kosovës dhe Ligjin për Mbeturina. Derisa këto ligje specifike për sektorin rregullojnë drejtpërdrejt infrastrukturën kritike, shumë prej tyre përfshijnë dispozita për mbrojtjen e asetëve të infrastrukturës kritike brenda secilit sektor përkatës. Megjithatë, njohja formale e infrastrukturës kritike si një sektor i veçantë me kërkesa ligjore për qeverinë që të krijojë mekanizma të centralizuar dhe të përpilojë lista të asetëve kritike, si publike dhe atyre private është një zhvillim relativisht që ka ndodhur së voni.

Kosova ka miratuar Ligjin për Infrastrukturën Kritike në muajin mars 2018.³ Ky ligj rregullon infrastrukturën kritike kombëtare të Republikës së Kosovës dhe ofron udhëzime për identifikimin e infrastrukturës kritike që kualifikohet si Infrastrukturë Kritike Evropiane. Ligji gjithashtu identifikon sektorët dhe kriteret për identifikimin e infrastrukturës kritike kombëtare dhe evropiane dhe ofron udhëzime për menaxhimin e tyre, duke përfshirë analizën e rrezikut, karakteristikat e planeve të sigurisë për pronarët/operatorët, rolet dhe përgjegjësitë e koordinatorëve të sigurisë së infrastrukturës kritike si dhe gjobave për moszbatim.³ Ligji për Infrastrukturë Kritike ofron gjithashtu një përkufizim të qartë të infrastrukturës kritike si "një aset, sistem apo pjesë të saj të domosdoshme për mirëmbajtjen e funksioneve jetike dhe sociale, shëndetit, sigurisë, mirëqenies ekonomike ose sociale të njerëzve, dhe çrregullimi ose shkatërrimi i së cilës do të kishte një ndikim të konsiderueshëm në Republikën e Kosovës."³ Vlen të theksohet se ky ligj përputhet në mënyrë të kënaqshme me kriteret parësore të përcaktuara nga legjislacioni evropian, konkretisht me Direktivën EU-NIS 1. Për një studim më gjithëpërfshirës të kornizës ligjore që rregullon infrastrukturën kritike në Kosovë dhe pengesat në zbatim, ju lutemi referojuni raportit të vitit 2022 nga QKSS-ja me titull "Kujdesi ndaj Infrastrukturës Kritike në Kosovë".

Ndonëse në fillim ishte premtues, zbatimi i Ligjit për Infrastrukturë Kritike është dëshmuar të jetë kryesisht i porealizueshëm. Më konkretisht, Ligji për Infrastrukturë Kritike mandatoi që brenda 12 muajve të parë, Qeveria e Kosovës duhet të krijojë një mekanizëm në kuadër të Ministrisë së Punëve të Brendshme, të nxjerrë akte nënligjore dhe të iniciojë procesin e krijimit të listës së infrastrukturës kritike. Pavarësisht disa përpjekjeve të kufizuara, kanë kaluar pothuajse 5 vite nga miratimi i Ligjit për Infrastrukturën Kritike dhe asnjë nga objektivat e lartë-përmendura nuk është arritur. Disa sfida kanë penguar ekzekutimin e veprimeve të lartpërmendura, duke përfshirë krizën politike dhe qeveritare që përfshiu pjesën më të madhe të viteve 2019-2021, kriza me pandeminë COVID-19 (2020-2022) dhe neglizhencën e vazhdueshme të qeverisë që nga miratimi i ligjit.

Në fakt, që nga viti 2021 përpjekjet për zbatimin e këtij ligji u intensifikuan deri në një masë të caktuar. Në fund të vitit 2021, Ministria e Punëve të Brendshme emëroi përkohësisht drejtuesin e Divizionit për Aviacionin Civil për të iniciuar krijimin e një Divizioni të dedikuar për Infrastrukturën Kritike në kuadër të Departamentit për Siguri Publike. Në vitin 2022, MPB publikoi organogramin

e ri që përshkruan strukturën e këtij Divizioni, e cila pritet të përbëhet nga gjashtë anëtarë të stafit, përfshirë edhe drejtorin. Për më tepër, në dy vitet e fundit, ka pasur të paktën një përpjekje të dokumentuar nga Ministria për të punësuar drejtuesin e Divizionit dhe stafin e tij mbështetës. Duket se për shkak të mungesës së cilësive profesionale të kandidatëve, kjo tentativë rekrutimi ka dështuar.

Përveç vonesave në zbatimin e tij, një sfidë e vazhdueshme është përafrimi i Ligjit për Infrastrukturën Kritike me legjislacionin evropian, i cili është një obligim kontraktual për Kosovën siç përcaktohet me Marrëveshjen e Stabilizim Asociimit. BE-ja ka vënë në fuqi Direktivën EU-NIS 2, e cila ndryshon dukshëm nga Direktiva e mëparshme EU-NIS 1. Ligji i Kosovës për Infrastrukturën Kritike fillimisht është ndërtuar mbi kornizën e Direktivës EU-NIS 1. Veçanërisht, Direktiva e EU-NIS2 jo vetëm që përpunon përkufizimin e infrastrukturës kritike, por gjithashtu përfshin dispozita për infrastrukturën thelbësore, e cila aktualisht nuk adresohet në ligjin ekzistues të Kosovës. Rrjedhimisht, zbatimi i Ligjit për Infrastrukturën Kritike mund të kërkojë një proces gjithëpërfshirës amandamenti për t'u përafruar me direktivën e përditësuar të BE-së.

Duke marrë parasysh këtë kontekst, qëllimi i këtij raporti është të avokojë për rritjen e dinamikës së zbatimit të Ligjit për Infrastrukturën Kritike, duke synuar gjithashtu të ndihmojë institucionet përkatëse të mësojnë nga praktikat më të mira evropiane se çfarë do të thotë infrastruktura kritike në kontekstet përkatëse dhe si duhet të zhvillohet procesi i identifikimit të infrastrukturës kritike.

Njohja e shkallës së rreziqeve dhe rëndësia e përmirësimit të mbrojtjes së infrastrukturës kritike në Kosovë

Infrastruktura kritike e Kosovës përballet me rreziqe të ndryshme, duke përfshirë kërcënimet natyrore dhe ato të shkaktuara nga dora e njeriut. Gjeografikisht, rajoni është i prirur ndaj sfidave hidro-meteorologjike si përmbytjet, thatësitrat, zjarret e pyjeve dhe ortekët, si dhe rreziqet gjeofizike si tërmetet dhe rrëshqitjet e dheut.⁴ Për më tepër, neglizhenca njerëzore dhe veprimet e qëllimshme, të cilësuar në këtë kontekst si rreziqe sigurie, paraqesin rreziqe të konsiderueshme. Këto rreziqe përfshijnë skenarë si dëmtimet e digave, ndotja e mjedisit, mungesa e ujit dhe aksidentet industriale, duke i përmendur vetëm disa. Në anën tjetër, aktet e qëllimshme janë një tjetër cenueshmëri për Kosovën, veçanërisht në lidhje me rreziqet e luftërave civile dhe krimin kibernetike. Siç është elaboruar në Tabelën 1 si më poshtë, një kategorizim i ngjashëm i rreziqeve të infrastrukturës kritike parashihet edhe nga Ligji për Infrastrukturë Kritike në Kosovë.

TABELA 1 Rreziqet e identifikuara të Infrastrukturës Kritike në Kosovë:

Rreziqet natyrore

Rreziqet që lidhen me klimën, si valët e të nxehtit dhe të ftohtit

Lloje të ndryshme përmbytjesh si përmbytjet e shpejta, përmbytjet pluviale dhe vërshimet lumore

Thatësitrat dhe zjarret e pyjeve

Ortekët, etj.

Rreziqet gjeofizike:

Rrëshqitjet e dheut dhe erozioni

Tërmetet

Rrëshqitjet masive, etj.

Rreziqet biologjike:

*Epidemitë,
etj.*

Rreziqet e krijuara nga njeriu dhe rreziqet teknologjike

*Ndotja e ujit dhe
mungesa e ujit*

*Kërcënimet
për sigurinë
e digave
që çojnë në
dëmtimet të
digave*

*Degradimi i ajrit
dhe ndotja e ajrit*

*Degradimi i
mjedisit në
miniera*

*Deponimi i
mbeturinave
dhe kullimi*

*Rrjedhjet
industriale
për shkak të
aksidenteve*

Rreziqet e sigurisë

*Dendësia e
popullsisë
brenda Kosovës*

*Migrimi i
popullsisë*

*Paqën-
drueshmëria
politike*

Krimi kibernetik

*Investime të
paverifikuara
dhe kapitali
iritues/ gërryes*

*Kërcënimet
nga zinxhiri i
furnizimit*

Duke theksuar nevojën për të identifikuar infrastrukturën kritike si një nga hapat fillestarë të nevojshëm në procesin e zbatimit të Ligjit për Infrastrukturën Kritike, raporti nënvizon se në Kosovë, kjo infrastrukturë shtrihet përtej pronës publike për të përfshirë edhe pronësinë private.² Përderisa ekzistojnë ligjet që mbrojnë infrastrukturën kritike në pronësi publike, efektiviteti i tyre është i pasigurt për shkak të mungesës së përafrimit me Ligjin për Infrastrukturën Kritike, gjë që paraqet rrezikun e mundshëm. Ligji përcakton gjithsej 11 sektorë të infrastrukturës kritike:³

Mallrat e rrezikshme (prodhimi dhe ruajtja, përpunimi i materialeve kimike, biologjike radiologjike dhe bërthamore)

Energjia (prodhimi, transmissioni, shpërndarja, ruajtja)

Shërbimet financiare (sistemet bankare, bursa, sistemet e pagesave dhe sigurimit)

Ushqimi dhe bujqësia (prodhimit, përpunimi, ruajtja)

Objektet dhe hapësirat qeveritare

Kujdesi shëndetësor dhe shëndeti publik (shëndetësia, prodhimi i produkteve mjekësore)

Teknologjia e informacionit dhe komunikimit (komunikimi elektronik, video dhe audio transmetimi, sistemet e informacionit, telekomunikacioni, transmetimi i të dhënave)

Vlerat kombëtare

Shërbimet publike (shërbimet emergjente, mbrojtja dhe shpëtimi, shërbimet e administratës civile, funksionet qeveritare, shërbimet postare dhe korrier, rendi publik, drejtësia dhe shërbimi korrektues, forcat e armatosura)

Transporti (rrugor, hekurudhor, ajror)

Furnizimi me ujë dhe ujërat e zeza (furnizimi, rezervuarët dhe digat)

Zbatimi i kërkesave të Ligjit për Infrastrukturën Kritike është një detyrë komplekse. Ato kërkojnë shumë përpjekje dhe përkushtim nga institucionet, veçanërisht kur bëhet fjalë për përpilimin e listës së aseteve të infrastrukturës kritike dhe zhvillimin e protokolleve të mbrojtjes apo procedurave standarde të operimit për secilin sektor përkatës të infrastrukturës kritike. Kjo është vënë në dukje edhe në nenin 9 të Ligjit për Infrastrukturën Kritike, i cili thotë se duhet të zhvillohet një plan i Sigurisë së Operatorit, dhe duhet të përmbajë identifikimin dhe përzgjedhjen e të gjitha masave të nevojshme për të reduktuar cenueshmërinë dhe për të siguruar funksionimin e të gjitha zonave kritike të identifikuara, objekteve ose sistemeve të rrjetit.

Gjithashtu, sipas nenit 10 të ligjit, çdo sektor i caktuar si infrastrukturë kritike ka mandat të caktojë një Koordinator të Sigurisë, me një përfaqësues nga Ministria e Brendshme që shërben si Zëvendës Koordinator i Sigurisë. Përveç kësaj, operatorët e infrastrukturës kritike duhet të caktojë një Zyrtar Ndërlidhës të Sigurisë për të vepruar si pikë kontakti për çështjet e sigurisë si dhe një lidhje ndërmjet operatorëve/pronarëve të infrastrukturës kritike kombëtare dhe infrastrukturës kritike Evropiane. Ministria e Punëve të Brendshme është caktuar si pikë kontakti për mbrojtjen e infrastrukturës kritike Evropiane si pjesë e rolit të saj mbikëqyrës në zbatimin e Ligjit për Infrastrukturën Kritike. Mbetet për t'u parë se si do të ndodhë kjo pasi ligji të zbatohet, duke qenë se Divizioni për Infrastrukturën Kritike synohet të jetë një njësi relativisht e vogël, fillimisht me vetëm 6 anëtarë. Vlen të theksohet se fushëveprimi i përgjegjësive të tyre mund të jetë në mënyrë disproporcionale i gjerë në krahasim me burimet njerëzore në dispozicion.

Kosova qëndron në fazat e hershme të zhvillimit të sektorit të saj të infrastrukturës kritike. Një sfidë e dukshme qëndron në burimet e kufizuara të disponueshme, pasi sigurimi i infrastrukturës kritike mund të kërkojë kosto të konsiderueshme. Prandaj, ndihma financiare ndërkombëtare është thelbësore për procedurën efektive të infrastrukturës kritike. Kjo mbështetje mund të shtrihet në kuadër të bashkëpunimit rajonal, me projekte që adresojnë nevojat e të gjithë rajonit të Ballkanit Perëndimor. Është e rëndësishme të theksohet se BE-ja vë theks të rëndësishëm në kujdesin e infrastrukturës kritike Evropiane, duke i bërë përpjekjet rajonale edhe më të rëndësishme dhe më me ndikim. Në këtë kontekst, Ligji për Infrastrukturën Kritike është harmonizuar me Direktivën EU-NIS 1 duke përfshirë infrastrukturën kritike Evropiane në kuadrin e saj dhe duke i dhënë një rëndësi të konsiderueshme. Ashtu siç e përcakton Ligji për Infrastrukturë Kritike, mbrojtja e infrastrukturës kritike Evropiane është e rëndësishme sepse përfshin pjesën e infrastrukturës kritike, ku çrregullimi ose shkatërrimi i së cilës do të kishte një ndikim të konsiderueshëm në të paktën dy vende evropiane. Prandaj, në parim, mbrojtja e infrastrukturës kritike nuk është vetëm çështje e brendshme, por edhe rajonale dhe evropiane.

Pse BE-ja i jep prioritet mbrojtjes së infrastrukturës kritike dhe si e identifikon atë?

BE-ja vë theks të rëndësishëm në kujdesin e infrastrukturës kritike për shkak të rolit të tij vendimtar për sigurinë kombëtare, sigurinë publike dhe stabilitetin ekonomik. Për t'i dhënë përparësi mbrojtjes së infrastrukturës kritike dhe për të siguruar qëndrueshmëri, gatishmëri dhe besim të publikut, duhet të identifikohen sektorët kryesorë të infrastrukturës kritike.

Shtetet e ndryshme kanë sektorë të ndryshëm ku asetet, sistemet, rrjetet e të cilëve, qoftë fizike apo virtuale, konsiderohen jetike. Në këtë drejtim, SHBA, për shembull, ka identifikuar 16 sektorë të infrastrukturës kritike, të cilët përfshijnë sektorin kimik, sektorin e objekteve komerciale, sektorin e komunikimit, sektorin kritik të prodhimit, sektorin e digave, sektorin e bazës industriale të mbrojtjes, sektorin e shërbimeve emergjente, sektorin e energjisë, sektorin e shërbimeve financiare, sektorin e ushqimit dhe bujqësisë, sektorin e objekteve qeveritare, sektorin e kujdesit shëndetësor dhe shëndetit publik, sektorin e teknologjisë së informacionit, reaktorët bërthamorë, sektorin e materialeve dhe mbeturinave, sektorin e sistemeve të transportit dhe sektorin e ujit dhe ujërave të zeza. Sipas legjislacionit amerikan, "dëmtimi i secilit prej këtyre sektorëve do të kishte një efekt dobësues në sigurinë, sigurinë ekonomike kombëtare, shëndetin publik ose sigurinë kombëtare."⁵

Direktiva e Këshillit EC 2008/114 e Këshillit Evropian e përkufizon infrastrukturën kritike Evropiane si çdo objekt, sistem apo aset "që rregullimi ose shkatërrimi i të cilit do të kishte një ndikim të konsiderueshëm në të paktën dy Shtete Anëtare". Sipas të njëjtit burim, "dëmtimi dhe shkatërrimi i infrastrukturës kritike nga fatkeqësitë natyrore, terrorizmi dhe aktiviteti kriminal mund të ketë një pasojë negative për sigurinë e BE-së dhe mirëqenien e qytetarëve të saj".⁶

Shtetet anëtare të BE-së kanë identifikuar 10 sektorë tregues të infrastrukturës kritike si energjia, teknologjia e informacionit dhe komunikimit, uji, ushqimi, shëndetësia, rendi dhe siguria financiare, publike dhe juridike, transporti, industria kimike dhe bërthamore, hulumtimi i gjithësisë. Lista indikative e sektorëve të infrastrukturës kritike Evropiane dhe produkti apo shërbimi përkatës i tyre jepet në tabelën e mëposhtme.

TABELA 2 Lista indikative e sektorëve të Infrastrukturës Kritike Evropiane dhe produktit ose shërbimit përkatës

Sektori	Produkti ose shërbimi		
I. Energjisë	 Prodhimi, rafinimi, trajtimi dhe magazinimi i naftës dhe gazit, duke përfshirë tubacionet	 Prodhimi i energjisë elektrike	 Transmisioni i energjisë elektrike, gazit dhe naftës

II. Informacionit, Teknologjisë së Komunikimit, TTK

Sistemi i informacionit dhe mbrojtja e rrjetit

Sistemet e automatizimit dhe kontrollit të instrumenteve (SCADA etj.)

Interneti

Sigurimi i telekomunikacionit fikse

Sigurimi i telekomunikacionit celular

Radio komunikimi dhe navigimi

Komunikimi satelitor

Transmetimet Televizive

III. Ujit

Sigurimi i ujit të pijshëm

Kontrolli i cilësisë së ujit

Shkarkimi dhe kontrolli i sasisë së ujit

IV. Ushqimit

Sigurimi i ushqimit dhe kujdesi ndaj mbrojtjes dhe sigurisë ushqimore

V. Shëndetit

Kujdesi mjekësor dhe spitalor

Medikamente, serume, vaksina dhe produktet farmaceutike

Bio-laboratorët dhe bio-agjentët

VI. Financave

Shërbimet e pagesave/strukturat e pagesave (private)

Detyrimet financiare të qeverisë

VII. Rendi dhe siguria publike dhe juridike

Ruajtja e rendit publik dhe juridik, mbrojtje dhe siguri

Administrimi i drejtësisë dhe paraburgimi Administrata civile

Funksionet e qeverisë

Forcat e armatosura

Shërbimet e administratës civile

Shërbimet e urgjencës

Shërbime postare dhe korriere

VIII. Transportit

Transporti rrugor

Transporti hekurudhor

Trafiku ajror

Transporti i rrugëve ujore të brendshme

Transporti oqeanik dhe detar

IX. Hapësira dhe Kërkimi

Gjithësia

Hulumtimi

Rëndësia e këtyre sektorëve të infrastrukturës kritike në Evropë rrjedh nga fakti se vitet e fundit ata janë bërë gjithnjë e më shumë objektiva sulmesh. Këto sulme të shtuara janë kryesisht rezultat i protokolleve të vjetra të sigurisë dhe mekanizmave të dobët të sigurisë.⁸ Afati kohor i llogaritur, përfshirë nga shkelja e sistemit nga një i huaj keqdashës derisa të zbulohet shkelja dhe të identifikohen dobësitë dhe të korrigjohen të njëjtat është mesatarisht 200 ditë.⁹ Sistemet kryesore të Infrastrukturës kritike në Evropë që duhet të mbrohen janë sistemet industriale, shëndetësore dhe të telekomunikacionit.¹⁰ BE-ja e ka si objektiv madhor reduktimin e dobësive të infrastrukturës kritike dhe rritjen e rezistencës së tyre. Në nivel të BE-së, janë identifikuar 93 asete të infrastrukturës kritike Evropiane, 88 prej të cilave janë në sektorin e energjisë dhe 5 në sektorin e transportit. Si rrjedhojë, korniza për të gjitha aktivitetet që synojnë të përmirësojnë mbrojtjen e infrastrukturës kritike është dhënë nga Programi Evropian për Mbrojtjen e Infrastrukturës Kritike.¹¹ Kjo përfshin të gjithë sektorët përkatës të aktivitetit ekonomik në të gjithë shtetet anëtare të BE-së.

Për ta bërë infrastrukturën kritike Evropiane më të sigurt, Komisioni Evropian ka paraqitur një qasje të re për Programin Evropian për Mbrojtjen e Infrastrukturës Kritike¹². Kjo mundëson që të zbatohen aktivitete të reja dhe më praktike për parandalimin, gatishmërinë dhe reagimin ndaj qëndrueshmërisë së mbrojtjes së infrastrukturave kritike. Direktivat e BE-së nuk imponojnë metoda ose procese specifike të detyrueshme; në vend të kësaj, ato vendosin rezultatet ose produktet e dëshiruara që duhet të arrihen. Për shembull, edhe pse Britania e Madhe dhe Suedia nuk kanë legjislacion kombëtar të dedikuar që rregullon në mënyrë eksplicite këto aspekte, ato kanë krijuar korniza për mbrojtjen e infrastrukturës kritike. Në të kundërt, vende të tilla si Kroacia, Greqia, Hungaria, Rumania dhe Bullgaria kanë miratuar ligje specifike kombëtare të dizajnuara për të rregulluar dhe mbikqyrur mbrojtjen e infrastrukturës kritike.

Rekomandime

Duke pasur parasysh se situata e çdo vendi është unike, rekomandimet duhet t'i përshtaten kontekstit dhe nevojave specifike të secilit vend. Një qasje gjithëpërfshirëse që përfshin zgjidhjet teknologjike, zhvillimin e politikave dhe angazhimin e komunitetit do të jetë kyç për rritjen e qëndrueshmërisë së infrastrukturës kritike në Kosovë.

Për të rritur qëndrueshmërinë e infrastrukturës kritike në Kosovë, bazuar në sfidat e lartpërmendura, duhet të merren parasysh rekomandimet e mëposhtme:

- *Kosova duhet të nisë urgjentisht procesin e hartimit të politikave dhe strategjive thelbësore për infrastrukturën kritike. Megjithatë, që kjo të ndodhë, Ministria e Punëve të Brendshme dhe Qeveria duhet të konsolidojnë menjëherë Divizionin për infrastrukturën kritike dhe të miratojnë aktet nënligjore përkatëse dhe dokumentet e tjera të politikave që mundësojnë nisjen e këtij procesi.*
- *Edhe pse ka një bazë solide në Ligjin për infrastrukturën kritike, ajo duhet të përditësohet dhe harmonizohet me Direktivat e sapo miratuara të BE-së - Direktiva EU NIS 2.*
- *Kosova ende ka nevojë për mbështetje nga BE-ja dhe partnerët ndërkombëtarë në zbatimin efektiv të Ligjit për infrastrukturën kritike. Gjithashtu, këshillohet që Kosova të avokojë dhe të marrë pjesë në projektet rajonale të udhëhequra nga BE-ja në mbrojtjen e Infrastrukturës Kritike Evropiane dhe Infrastrukturës Kritike, që synojnë të ndihmojnë vendet e Ballkanit Perëndimor në formulimin e kornizave ligjore dhe strategjive bashkëpunuese.*
- *Rekomandohet fuqimisht që Kosova të fokusohet në një nevojë urgjente për të rritur ndërgjegjësimin e palëve të interesuara për rëndësinë e infrastrukturës kritike dhe domosdoshmërinë e mbrojtjes së saj. Kjo mund të arrihet përmes fushatave të synuara ndërgjegjësuese dhe nismave edukuese që informojnë sektorë të ndryshëm dhe publikun për rëndësinë e infrastrukturës kritike.*
- *Një nga donatorët potencialë kryesorë në këtë drejtim mund të jetë BE-ja. BE-ja duhet të ofrojë mbështetje për vendet fqinje dhe ato në kuadër të zgjerimit të BE-së si Kosova në zbatimin e Ligjit për infrastrukturë kritike.*
- *Kosova duhet të ketë prioritet bashkëpunimin dhe koordinimin ndërsektorial ndërmjet të gjitha palëve të interesuara të përfshira në menaxhimin e infrastrukturës kritike. Kjo përfshin nxitjen e bashkëpunimit ndërmjet agjencive qeveritare, subjekteve të sektorit privat, komuniteteve lokale dhe partnerëve ndërkombëtarë.*

- *Kosova duhet të angazhohet në mënyrë aktive dhe të integrojë sektorin privat si një partner kryesor në avancimin e qëndrueshmërisë së infrastrukturës kritike. Sektori privat është një katalizator për ndryshime transformuese në sektorin e infrastrukturës kritike. Investimet e sektorit privat në projektet e rezistencës të infrastrukturës kritike mund të inkurajohen përmes stimujve të tillë si lehtësimet tatimore, grantet, partneritetet, etj.*

- *Përplekjet dinamike për forcimin e kapaciteteve institucionale dhe trajnimin e zyrtarëve përgjegjës përmes ushtrimeve, modelimit të rrezikut dhe planifikimit të skenarëve janë shumë të nevojshme. Për këtë, është jetike për Kosovën që të marrë parasysh njohuritë dhe nevojat e ekspertëve dhe komuniteteve vendore. Përfshirja e ekspertizës lokale siguron që iniciativat dhe trajnimet janë të përshtatura për sfidat dhe mundësitë unike në Kosovë.*

- *Duke marrë parasysh cenueshmërinë e lartë të Infrastrukturës Kritike Evropiane dhe infrastrukturës kritike ndaj sulmeve kibernetike, politikat dhe veprimet e shëndosha të Teknologjisë së informacionit dhe komunikimit duhet të zbatohen dhe përditësohen. Kjo mund të arrihet duke projektuar dhe aplikuar zgjidhje inovative të Teknologjisë së informacionit dhe komunikimit si Intelegjenca Artificiale.*

Referenca

1. Migrimi dhe punët e brendshme, BE. https://home-affairs.ec.europa.eu/pages/page/critical-infrastructure_en
2. Kujdesi ndaj Infrastrukturës kritike në Kosovë. 2022. KCSS. https://qkss.org/images/uploads/files/1_Infrastruktura_Kritike_-_Eng.pdf
3. Ligji për Infrastrukturën Kritike. 2018. https://www.kuvendikosoves.org/Uploads/Data/Documents/Ligjinr06L-014_RXXpkgUapT.pdf
4. Strategjia e Sigurisë së Kosovës (2022-2027). 2022. <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/10/2-Strategjia-e-Sigurise-e-Kosoves-ENG.pdf>
https://www.kuvendikosoves.org/Uploads/Data/Documents/Ligjinr06L-014_RXXpkgUapT.pdf
5. Direktiva presidenciale për sigurinë e vendit 7. 2003. <https://www.cisa.gov/news-events/directives/homeland-security-presidential-directive-7>
6. Direktiva e Këshillit 2008/114/EC e datës 8 dhjetor 2008 për identifikimin dhe përoaktimin e Infrastrukturës Kritike Evropiane dhe vlerësimin e nevojës për të përmirësuar mbrojtjen e tyre. 2008. <http://kemea.gr/images/documents/EC1142008CIP.pdf>
7. Libri i gjelbër për një program evropian për mbrojtjen e Infrastrukturës Kritike. 2005. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0576&from=EN>.
8. Trend Micro, Një Vlerësim i Sigurisë së AIS. 2015. <http://www.trendmicro.com/cloud-content/us/pdfs/security-intelligence/white-papers/wp-a-security-evaluation-of-ais.pdf>
9. Siguria e informacionit, Hackers Spend 200+ ditë brenda sistemeve përpara zbulimit. <http://www.infosecurity-magazine.com/news/hackers-spend-over-200-days-inside/>
10. Një pasqyrim i fushave të infrastrukturës kritike në Evropë. 2021. <https://www.spear2020.eu/News/Details?id=120>
11. Dokumenti i punës i stafit të Komisionit, mbi një qasje të re ndaj EPCIP-PEMIK, duke e bërë infrastrukturën kritike evropiane më të sigurt. 2013. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2020-09/swd_2013_318_on_epcip_en.pdf
12. Programi Evropian për Mbrojtjen e Infrastrukturës Kritike (EPCIP-PEMIK). 2006. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0786:FIN:EN:PDF>

Katalogimi në botim – (CIP)
Biblioteka Kombëtare e Kosovës "Pjetër Bogdani"

005.7(496.51)(047)

Limaj, Jon

Si mund të mësojmë nga praktikat evropiane dhe rajonale për të zhbllokuar
procesin e identifikimit të Infrastrukturës Kritike në Kosovë? / Jon Limaj. -
Prishtinë : QKSS, 2023. - 20 f. : ilustr. ; 24 cm.

ISBN 978-9951-842-06-8

QKSS
Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë

Rreth QKSS

E themeluar në prill të vitit 2008, Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë (QKSS) është një organizatë e specializuar dhe e pavarur joqeveritare. Qëllimi primar i QKSS është të promovojë demokratizimin e sektorit të sigurisë në Kosovë dhe të përmirësojë punën kërkimore dhe avokuese në lidhje me sigurinë, sundimin e ligjit dhe bashkëpunimin rajonal dhe ndërkombëtar në fushën e sigurisë.

QKSS synon të rrisë efektivitetin e Reformës së Sektorit të Sigurisë duke mbështetur programet e këtij sektori përmes hulumtimeve, eventeve, trajnimeve, avokimit dhe këshillave të drejtpërdrejta për politikë-bërësit.

Avancimi i ideve të reja dhe metodave të shkencave sociale janë gjithashtu vlerat thelbësore të qendrës. Çdo vit, QKSS publikon raporte të shumta, analiza të politikave dhe përmbledhje të politikave për çështjet që kanë të bëjnë me sigurinë. QKSS gjithashtu organizon më shumë se 200 ngjarje publike duke përfshirë konferenca, tryeza dhe debate, ligjërata në Kosovë, ku një pjesë e tyre organizohen në bashkëpunim me partnerë rajonalë dhe ndërkombëtarë.

Një gamë e gjerë aktiviteteve përfshijnë hulumtimin, ngritjen e kapaciteteve, ngritjen e ndërgjegjësimit dhe avokimin. Puna e QKSS-së mbulon një gamë të gjerë temash, duke përfshirë por pa u kufizuar në: reformën dhe zhvillimin e sektorit të sigurisë; identifikimin dhe analizimin e rreziqeve të sigurisë që lidhen me ekstremizmin, radikalizmin dhe krimin e organizuar; politikën e jashtme dhe bashkëpunimi rajonal; dhe vlerësimin e sundimit të ligjit në Kosovë. Këtë vit QKSS shënoi 15 vjetorin e themelimit. Për më tepër detaje rreth QKSS, mund të referoheni tek:

qkss.org

securitybarometer.qkss.org

@KCSSQKSS

#KCSSQKSS

ISBN 978-9951-842-06-8

9 789951 842068